

Ağaverdi XƏLİL

MƏHMUD KAŞQARLININ ELMI FƏALLIYƏTİNDƏ FOLKLORŞÜN SLİĞİN YERİ

Son dövrlərə qədər XI yüzildə yaşamış böyük türk bilginini Mahmud Kaşqarlının həyatı və elmi fəaliyyəti ilə bağlı mə'lumatlar olduqca bəsit idi. Tədqiqatçıların əksəriyyəti əsasən M.Kaşqarlının 1914-cü ildən elmi ictimaiyyətə bəlli olan məşhur "Divani lüğəti türk" kitabında verdiyi bilgilərlə kifayətlənməli olurdu. Katib Çələbinin verdiyi məhdud informasiya istisna olmaqla "Divani lüğəti türk" və onun müəllifi, demək olar ki, heç yerdə xatırlanmırdı. Kaşqarlı Mahmudun şəxsiyyəti ilə bağlı söylənən fərziyyələri sadalamadan, "Divani lüğəti türk" kitabı ilə bağlı mübahisələri (yazılma tarixi, yazıldığı yer, ən'ənə və orijinalıq, kəşflər, mühit və s.) dərinləşdirmədən müəllif və "kitab" haqqında aşkarlanmış tarixi həqiqətləri aşağıdakı şəkildə ümumiləşdirmək mümkündür.

Mahmud Kaşqarlının şəxsiyyəti (alimin bioqrafiyası):

Mahmud Hüseyn oğlu 1008-ci ildə Kaşqarda aristokrat türk ailəsində anadan olmuşdur. Atası Hüseyn Məhəmməd oğlu Buqraخان Qaraxanilər dövlətinin (840-1212) xanları nəslindən olmuşdur. Qaraxanilər dövlətinin başçısı olmuş Həsən Məhəmməd oğlu Buqraخان Mahmudun əmisi idi. Anası Rəbiyyə xanım Mahmudu kiçik yaşlarından mükəmməl tərbiyə etməyə böyük əhəmiyyət verib. Mahmud ilk orta və yüksək təhsilini Kaşqarda alıb. Həmin dövrdə Kaşqar təkə siyasi yox, həm də kültür mərkəzi idi. Kaşqarın elmi mərkəz kimi formalaşması tarixi isə xeyli əvvəllərə təsadüf edir. Qaraxani dövləti Sultan Saltuq Buqraخانın təşəbbüsü ilə 932-ci ildə islamiyyəti dövlət dini olaraq qəbul etdikdən sonra ərəb və yunan dillərində olan əsərlər, əsasən ərəb dili vasitəsilə türk elmi mərkəzlərində öyrənilməyə başlayır.

M.Kaşqarlı öz ana dili olan türkcə ilə yanaşı, ərəb və fars dillərini də mükəmməl öyrəndiyindən dövrün mövcud elmi ədəbiyyatları ilə yaxından tanış ola bilmiş, qabaqcıl elmi fikrə və elmi dünyagörüşə yiyələnmişdi (1.10-11; 2.333-334).

K.Mahmud 1057-ci ildə 49 yaşında ikən Kaşqardan ayrılmağa məcbur olmuşdur. Onun doğma şəhərini tərk etməsinə səbəb saray çevrilişi olub. Mə'lumatlara görə (bax:2) həmin hadisədə Mahmudun əmisi və atası öldürülüb. Mahmud təsadüf nəticəsində sağ qalıb (2.333-334).

Bu dövrdə Qaraxani dövləti ilə Oğuz-Səlcüq dövləti Amudərya çayı boyunca sərhədlənirdi; Amudəryadan şərqə Qaraxanilər, qərbə isə Oğuzlar nəzarət edirdi. M.Kaşqarlı Oğuz-Səlcuq dövlətinin ərazisində

20 ilədək yaşayıb. Bizim gümanımıza görə, Mahmud Kaşqarlı soykökü baxımından görə Oğuz Kağanın nəslindən - şərqi oğuzlarından olmalıdır. Kitabında oğuzlara atalarımız deyə müraciəti də onun oğuz soyuna mənsubluğundan xəbər verir.

Kaşqarlı uzun illər ərzində Türkünstanın geniş ərazilərini gəzib, milli mədəniyyətin bütün tərəflərini öyrənib. Onun Xəzər ətrafında, Qafqazda, Ön Asiya və Azərbaycanda olması da şübhə doğurmur. Çünki onun tərtib etdiyi ilk mə'lum Türk xəritəsində bu yerlər dəqiqliklə göstərilib (Bax: Ağaverdi Xəlil. 930 yaşlı xəritədə Azərbaycan. "Xalq qəzeti", 21 sentyabr 2001-ci il) Mahmud Kaşqarlının Bağdadda elmi fəaliyyətlə məşğul olmasını, onun xəlifə sarayına isti münasibətini təsdiqləyən faktlar vardır. Mahmud 1072-1074-cü illərdə yazdığı "Divani lüğəti türk" kitabını da (1075-77-ci illərdə) Xəlifə əl Müqtədiyə təqdim etdiyini qeyd edir.

Mahmud Kaşqarlı qoca çağlarında vətəni Kaşqara qayıdır və ömrünün sonunadək elm və tədris işi ilə məşğul olur.

Kaşqarlı Mahmud 1095-ci ildə 87 yaşında vəfat edir. Son dövrlər Uyğurstanda aparılan araşdırmaların verdiyi bilgiyə görə onun məzarı müəyyənləşdirilib və Çin hökumətinin qərarı ilə abadlaşdırılıb.

Elmi irsi: M.Kaşqarlının gəlib çatmış kitabı "Divani lüğəti türk"də verilən bilgiyə görə, bu əsərdən öncə o, "Kitabi cavahirül nəhv fil luqat it-türk" əsərini yazıb. Bu kitabın türk dilinin sintaksisinə həsr edildiyi də mə'lum kitabdən aydın olur. M.Kaşqarlının birinci kitabı hələ aşkarlanmayıb. Beləliklə, biz yalnız 319 vərəqdə, 638 səhifədə, 1 əlyazma nüsxəsində gəlib çatmış "Divani lüğəti türk"dən danışa bilərik. Əlyazma birbaşa Mahmud Kaşqarlının öz yazısından və ondan, təxminən, 200 il sonra köçürülmüş nüsxədir. Bu nüsxənin katibi əslən İrənin Sav şəhərindən olan Şamlı Məhəmməddir.

1."Divani lüğəti-türk" (DLT)-ikidilli (türkcə-ərəbcə) lüğətdir; S.Mütəllibovun hesablamasına görə 9222 söz və söz birləşməsi tutumuna malikdir.

2.DLT-izahlı lüğətdir. Sözlərin ərəb dilində qarşılığı ilə bərabər, çox halda əlavə izahlar verilmişdir. İzahları əyaniləşdirmək üçün müvafiq lüğəvi vahidin ifadədə və cümlədə işlənmə yeri (leksik-semantik, funksional-qrammatik) türkcə örnəklərdə (ifadə, cümlə, deyim, şe'r) aydınlaşdırılıb.

3.DLT-ensiklopedik lüğətdir. İnformasiyaların zənginliyi və çeşdliliyi ona bu statusu qazandırır. DLT tarixi, coğrafi, etnoqrafik, linqvistik, folklor, ədəbiyyat və b. informasiyaların sintetik toplusudur. Amma bu ensiklopediya daha çox linqvistik ensiklopediyadır (Dil ensiklopediyasıdır).

4.DLT–dialektoloji lüğətdir. XI yüzil türk dilləri və onların dialektləri haqqında mükəmməl mə'lumat verən mühüm elmi qaynaqdır. M.Kaşqarlı türk dillərinin dil və dialekt xarakteristikasını çox aydın şəkildə şərh edir.

5.DLT–səkkiz bölmədən ibarət türk dilinin qrammatika kitabıdır. Kitabda türk dilinin fonetik, leksik və morfoloji xüsusiyyətləri elmi şəkildə şərh olunub. Xüsusilə, M.Kaşqarlı'nın kitabına yazdığı müqəddimədə türk dilinin quruluşu, təsnifi, fonoloji və morfoloji spesifikasi aydınlaşdırılıb.

6.DLT–tarix kitabıdır. Türk xalqının, türk dilinin, türk mədəniyyətinin (özünəqədərki (XI yüzil) və öz dövrünün) reallığını əks etdirir.

7.DLT–coğrafiya kitabıdır. Kitabda türk coğrafiyası da öz əksini tapıb. M.Kaşqarlı kitabına dövrünün siyasi-coğrafi reallığını göstərən siyasi xəritə də verib.

8.DLT–etnoqrafik topludur. Türk etnoqrafiyası bu kitabda bütün zənginliyi ilə ifadə olunub.

9.DLT–folklor toplusudur. Kitabda 300-dən çox xalq deyimi (atalar sözü, zərb məsəl, məsəl, hikmətli deyim (kəlam), təmsilçik), ondan çox əfsanə, rəvayət, inanc, sınaq, bir sıra etnoqrafik rəvayətlər, xalq oyun və tamaşaları (xüsusilə yarışlar), o sıradan uşaq oyunları, iki qədim türk qəhrəmanlıq dastanlarından parçalar, xalq şe'ri, o sıradan ağıllar və s. yazıya alınmışdır.

10.DLT–ədəbiyyat antologiyasıdır. Kitabda mövzu və məzmununa görə çeşidli şe'r örnəkləri toplanıb. Ən'ənəvi tədqiqatlarda (məsələn, T.Təkin. XI yüzil türk şe'ri. Ankara. 1989) şe'r mətnlərinin ümumi misra sayının 764 olduğu qeyd olunur (3). Kitabın müxtəlif yerlərində örnəklər təkrarən verilir. Şe'r mətnləri əsasən ikilik və dördlük poetik qəliblərindədir. Kitabda Cucu adlı bir türk şairinin adı xatırlanır. Bizə görə, şe'rlərin bir qismi xalq şe'ridir. Digər qismi isə yazılı ədəbiyyat nümunəsidir. Kitabda müəllifin göstərilməməsi, “yazır“ yox, “deyir“ ifadəsinin örnəyin təqdimində işlənməsi araşdırıcıların onları (ədəbi örnəkləri) daha çox şifahi xalq yaradıcılığı nümunəsi salmasına səbəb olmuşdur. Ədəbi mətnlərin əksəriyyəti əski türkcədir (Xaqaniyyə türkcəsində). Amma bununla yanaşı, bə'zi epik mətnlər türkcədən ərəbcəyə tərcümə olunub, türkcəsi isə verilməyib.

11.DLT–İslamın ideoloji kitabıdır. Kitabın ideya əsasını və hakim dünyagörüşünü Türkçülük və İslamçılıq təşkil edir. Bu ikili ideya istiqamətində İslam önəmli mövqedə dayanır. Kitabda “Qurani-Kərim“dən çoxlu nümunələr vardır.

12.DLT–Onomastik lüğətdir. Kitabda xüsusi adların çeşidli

nümunələri öz əksini tapıb. Onomastik vahidlərin zəngin arsenalı (bir sıra adların xalq etimologiyası səviyyəsində izah olunduğunu nəzərdən qaçırmamaqla) tarixi-lingvistik təhlil və obrazın mifoloji təhlil və tənqidi üçün geniş material verir.

13. Abidənin təsviri: DLT 319 vərəq, 638 səhifədir. Axıradək yazılmış səhifələrdə sətirlərin sayı 17-dir. Bir əlyazma nüsxəsi gəlib çatıb. Əlyazmanın 700 ilə yaxın yaşı vardır. Əlyazma nüsxə Türkiyənin İstanbul şəhərində Əli Əmiri adına “Millət” kitabxanasında saxlanılır.

14. Kitabın quruluşu: DLT müəllif M. Kaşqarlının yazdığı türk xalqları, türk dilləri, yazı mədəniyyəti, türk dilinin qrafik sistemi, türk boyları, türk dili və dialektlərinin fonetik və morfoloji spesifikasiyası ilə bağlı məlumatları özündə birləşdirən zəngin elmi informasiya tutumuna malik müqəddimə ilə başlayır. DLT 8 kitabdən (bölmədən) ibarətdir (4).

15. M. Kaşqarlının təsnifat sistemi: Kitab orijinal şəkildə təsnif olunub. Öncə ərəb əlifbasında yazılan səslərin qrafik işarə sisteminə uyğun hərf sırası ilə sözlər qruplaşdırılır. Birinci, ənənəvi olaraq, Tanrının (Allahın) adı ilə “həmzə” kitabı gəlir. Ardıcıl olaraq ikihərflilik, üçhərflilik və s. sözlər ayrı-ayrı sistemləşdirilir. Bu, ümumi təsnifatdır və kitabı 8 hissəyə bölür. Hər bir bölmədə adlar (əvvəlcə adlar, sonra isə fe'llər gəlir) və fe'llər ayrılır. Ayrılmış sözlər əlifba təsnifatı sistemi (ərəb əlifbası) üzrə sıralanır.

16. M. Kaşqarlı türkoloji dilçiliyin banisidir. Müqayisəli metodun türkologiyada ilk dəfə praktiki olaraq işlənməsi də onunla bağlıdır. Kaşqarlı müqayisəli araşdırmaları geniş şəkildə aparıb; o, təkcə dil faktlarını (lingvistik vahidlər) deyil, həm də ədəbi nümunələri müqayisə edib. O, türk folklorşünaslığının da əsasını qoyub.

Mahmud Kaşqarlı Türk folklorşünaslığının banisi kimi.

Qədim türk mədəniyyətinin böyük xəzinəsini özündə daşıyan Kaşqarlı Mahmudun “Divani lüğəti türk” kitabı üzərində aparılan çeşidli tədqiqatların da təsdiqlədiyi kimi (5; 6; 7; 8; 9; 10; 11; 12; 13; 14; 15; 16; 17; 18; 19; 20; 21; 22; 23; 24; 25; 26 və b.) bu möhtəşəm abidənin ədəbi materialının xeyli hissəsini şifahi xalq ədəbiyyatı nümunələri (folklor ədəbi mətnləri) təşkil edir. DLT-də iki dastandan (“Şu Xaqan”, “Alp Ər Tonqa”) parçalar, 300-dən çox deyim mətni (söz, sav, hikmət, alqış, qarğış, ovsun və s.), əfsanə və rəvayətlər, ağıllar (saqu) yazıya alınmışdır. Bu baxımdan, “Divan” həm də zəngin türk folklor toplusudur. Folklor materialının böyük hissəsinin əski türk dilində saxlanması isə tədqiqatçı üçün dil spesifikasiyasını da nəzərə almaqla daha geniş və sərbəst araşdırma imkanı verir. Təbii ki, əski mədəniyyətimizi belə mükəmməl şəkildə öyrənə bilməyimiz üçün böyük zəhmət və yüksək elmi istedad sayəsində ərsəyə gətirilmiş nəhəng abidənin müəllifi Ulu Bilginimiz

Ēaṃṣāādēu ī ahi oā Hfñǎj í í<éóí à ì eí í əḃāādūā. 930 ēē %í ꚑə ɔfðēí eí æ áēē-
-ēēej eí əñānūíú āíj ī óṣ ī .Ēaṃṣāādēu, həi əə āāhā áēð əēí eí – ɔfðē óí ēēēí ð-
ɔfí āñēu<úí úí ī %hēəi ðəi əēēí ē hāçúðēāāu<úí úí ɔfnónē í ēāðāā āāj ā ài əñə
əə áóí ó “Ēəāā” āāí āj āíí ṣəēēəə ì fəhəəə āāēðēē.

Ī .Ēaṃṣāādēu úí āāðṣūnūí à āíj áó<ó ì fāəāāəñ ì əñəə ɔfðēf eāj eā
í ēāó<ó %ç ṣəðəðēə ṃāðēðē-ì əāēí ē nūāðónóí āā ɔfðē í ēi āj āí ēāðā (çəí ...eí
ṃāðēðē ì əāēí ejj əðē ɔāḃúðēəði āāēā həi əə ɔfðēfí %çfí ə) ṃáí úí āā ēāē. Áó
ì əñəəə j āðəꚑəē j í ē ēñə ɔāēāúí í əhəí ... n%ç āəí ēçēí āəí – óí ēēēí ðāí
ēā-ēðāē. Ī .Ēaṃṣāādēu ì ahēð áēð āəāāñ ēēí ē “áəhðē ì əðēðəðə” āəṣ áóðóð,
“āəí ēçēí āēāēí āəí á%ꚑəēēəðēí ṃəðēēāēí āə ...ēççəí ì ēṣ” ɔáí ēāðā eāj eā
“eí ꚑēēəðē” ēəḃ áāēð əə əāççñç əñəðēí ē áó “eí ꚑēēəðēə” áəççj ēð. Áāēə %í əi ēē
áēð ṃāðēðē ì ēññej āí ú j āðēí ə j āðēði ə ē f÷fí ēēēəðēə āí j āāí -āí j ā, nī j āāí -
nī j ā āí ēāí āu<ú ì fāəāāəñ āəðəí ē – ɔfðēfñəí úí ì əēāí ðāāēēu<úí ú
ī .Ēaṃṣāādēu áó ṣəēēēəə ēəāāə āāēð: “Áó ...fí ɔfðē %ēēəñēí eí nəðhəəēəðē
Áāāñāóí (Ōəçəð) āəí ēçē ēēə ÷āāðēəí ì ēṣ í ēāðāā ðóí āēj āðúí āāí āə
^ ççēí āāēí × eí ə āəāəð ɔçāí úð. ɔçóí ēó<ó āāṣ ì eí, āí ē f÷ ì eí əəðñhāēð.
Hāi úñú nēēēç ì eí əəðñəh āāəð” (ĀĀ, III, 150). Ī .Ēaṃṣāādēu úí əəāēej j əð
...%ñəðəðēj ē óí ēēēí ð āðāāēu áóāóð. Ī .Ēaṃṣāādēu áó í əhəí ... āðāāēu
āóí í āðāəj āñúí ú ðāāēēuāāí %j ðəí ēð āə “Ēfí ē ṃāwðāðāí %ꚑəēēēí ɔfí -ēfí fçə
÷əððēēəðē” āðḃāāā áóðāḃāu<ú ì eí ēēēēēəðēí ...āð÷əēēēēəə, ɔfóðāā āə nəí əðāə
“ñā< āāēāí ” %ðí əēēəðēí āəí ēāāðəð ɔóí āāí āí ṃāē ɔfðē óí ēēēí ð áí óí eí ...ej āñúí ú
hāçúðēāj úð. Óí í ēāāu<ú %ðí əēēəðēí ṃəēꚑə %ç ä%āðfí fí āāj ēē, ÷í ḃ āāēí
çāí āí ēāðúí nəñēí eí əēñ-nəāāñúí ú nāḃēāj āí ṃāðēðē-áəāēē nəí əð nāēí āí əñē
í ēāó<ó í ó í ó í ó j ā āēāðə āāēð: “Ēəāāāā ɔfðēēəðēí ...%ðfəēəðēí ē, áēē...ēēəðēí ē
...%ñəðēí ə ē f÷fí n%j ēəāēēēəðē ṣā'ð í fí óí əēəðēí ē nəí əēəāēí , āāj <úēu āə j ā
ṣāā ...fí ēəðāə j fēñəē āfɔfí ꚑəēəðēə n%j ēəí ì ēṣ í ēāí nāāēāðú āā āēāúí .
Í í ēāðú ēēē n%j ēəj əí ēəð nī í ðāēuēāðā, áóí ēāð āā āāhā nī í ðāēuēāðā
āēēāēði ēəēəð” (Ā Ā, I, 8). ɔəēꚑə áó nēəð eí óí ði āúí ðóí ēəāðēəí ì əñē āə
óí ēēēí ð eí í ðēí ēóí ó hāāāúí āā ì ə'ēóí āḃ āāðēð. ɔəāēē ēē, áóí óí ēā ì əhāóā-
ēāí ì āāāí āə í í ēāí ēēā ā÷i āāāí ɔfðē óí ēēēí ðɔfí āñēu<úí úí XVIII əñðēí
nī í ó, XIX əñðēí əāāēēí āə j í ḃ, XI j fçēēāə, Ēaṃṣāādāúāə ə ə ə ə ə ə ə ə

áúðì áá, Jíééóá Ò ééíé òfðé á áéé íóáééñéñééàñúíúí á ì áíéóáño ááíðúíúí ááíéñé ñáj ì áá íéáð.

"Á á Áíðáóá ééóááú"íáá òfðé òíééíðóíóí áfóí í òí ðéíé ðéíé ñéíðáç ø éééíá ...%ðì é ì fí éfíáfð. É.Á.Í ðéí áíí<éó á Ò.Ó<óðéóíóí ò ððéá áðáéjé "Í <óçíáí é ð"á 83 áðáéáð ñ%çf ÁÁÉ-á í ñá=éééá =úðáðúéí úðáúð (áéç ...%ð íðááá áðáéáð ñ%çf áá"á ÷íóáóð. Ñáá † íéáðáá íçáí ò "ééj fñéóáóíá ój<óíéáðáúðúéí úð ø éééá áéð). Øéóá"é óáéá á áéjjáúú %ðí éé ðéíéí áííñáá áéðé øí ñé íéáóá†à ò áéé áéð òíéééíð "ááéñ ñéáéð.

Á áéí óáé ééóááú "Úðé áéðéé" jàçúéú òíéééíð ífí óí ñé ééí é (IX ñðéí ñí íéáðú X ñðéí áá éé ðé) "j àò á áfíj á...%ðfø, "áéáj á ì éóíéí ...éj á ñfáðé ðé, ò áé ò ò ñáéðé ðé, %j f á-í ñé" ò ñ%çé ðéíé %çfíá áéðé øáéð ð é "ázāf íé" (j àðóúáúð) á "j ááéáé íé" (íéñáéð) çéáá †fðéj fç ðéí á áóðóéí óóáóð. Áì ì à, áó á j à ááðáá ááéá é ð í ā á ð ç í...éí á áé-á áéé éí óí ðì áñéj áj á á ì óí áðñáí áéúí á ì áééé íéñá áá, %á † ááj á áðáéj éí éç ééí é, áéí é ò ááéááò á òfñóñé ò ááéí ì áñ áéé j àçúj á áéúí ì àì úðáúð.

Ì .Éàðááðéú, %çfí fí á ááj á áðáéj é ééí é, òíéééíð ì áðáðéáéúí ú òí í éáj úá á j àçúj á áéúá. Ò é† áó óéáì ðé éé í, òfðé òíéééíðfí áñéú<úíúí ááíéñé ñáj úéá áéé ð.

2. Éí óí ðì áðíðóí éðáð é íì ñé.

Ì .Éàðááíð

- 3) Naa – haëaj ə;
- 4) Naa – i əéóóá, ðeñáëə;
- 5) Naa – n%ç;
- 6) Naa – óəáəðéəð, ñáëúééəð;

Áë=ej ə ñáá=ú ááj ééèð. Naa=ú í í ó í n%çfí f áó í à, áó í ó í n%çfí f í í à à í à ðú ð:

Áë...ə əðəí ñááéàðúí àë<úé %é f ó.
 (Í f áðéé è...éá í əñé h əðéəðéí áəí %j f á àé.)
 Áz...f ñááúá ázéəñə %çáə ñéí əð.
 (J àðóú n%ç ðə'ñéð ááəðñə áəéáə j àðàð.)"
 (ÁÁ, III, 154-155)

"Ééəá" áà ðááàèì ááèèì èð "ñááéàð" fçəðéí áə ì fəhəəáəáí àj áúí í éóð éé, əñééí áə áó ðáðì éí àéúí áà àðáéàð n%çf ñáí ðúí úí àðáéàð n%çf, çəðá ì əñéé, ì əñéé, ðəì ñéé f éé, éəéàì (àóí ðéçì) ééì è ðəééééəðé áéðéəðì èðáéð. "N%ç" "áéééáéəðì əì èð" ááj èì èððáéð. "Héèì əð" èñə áàhà ÷í ó "ñúí àì à" j à ó j <ó í ...ééèð.

Ñááéàð áéééáéəðì èð ááj èì ááhəəéəðéəð. Í í éàð áéééí ñáì éí ðéé ñéñáì ðəðééé ááéð. Í éí ì ó í ééəðéá ñóáðáj à – àééá í éəá áí ðóéì à í ðí ñáñéí áə í í éàðúí áə'çé ñí áñééé əéàì əðéəðé ì fəhəəáə í éó í óð. Áðàì ì àðéé fəhəəáəí áéðééí, ì í éəáéí í ə ðéí éí ə ...ðə í áðàçéú, í í áðéé (ñéí ðáéðéé) ñóðóéúóðó í à ...ðə éí-í í í éé áéééáéəðáə ÷úúú ááəí àðáéàð n%çf áéñí ðáññéá í éəá àéúí à "ó fñóñé é%ðí f" ðééá áðì əáí áí ðóéóð. Àì ì à, ì əñéééð èñə h%éì əí "ì əñéé áàð, ááj əðéəð", "ááéə áéð ì əñéé áàð" áə ñ. áó í à ó j <ó í əéáə áéàì áí ðéí é (communication unit) ðééá ááéð. Əñéé ú fðé f əáə ááéə áéð ááhəə "ñáááà ì ó í àà<...ééèð" (àðáéàð n%çf í áə ááéə ...ééèð) áéð (ÁÁ, III, 154). Áóðááà àðáéàð n%çf ðəééé j í ó, ñáí ð ì ə' í áñúí áááúð. "Óçà<ú áéé...ə áí ÷ à áj ì ú" – "éá÷ì èð çáì àí áéé...éí é ááéə n%çj éəì èðáéð" (ÁÁ, I, 88) áéàì áí ðé èñə áóí ðéçì é (éəéàì ú) èðáðéəj éð, communication unit – óó í éñéj áñúí áà ÷úúú ááéð.

4. Áéáéáéú ó fñóñéj j əðéəðéí éí ñáóéáí ì áñú.

Éáðááðéú áó í ðéí ñéí é fəááé ðəéééáə ...%çéəì èðáéð. Í í ó í f÷fí ÷áééáéé áí j éàðááí ó í éááú<ú ì àðáðéáéú XI j fçéé əáəáé áéééí áə (Ó fðééáə) áə j à %çfí f í ááj à àðáéj é ééì é "Ó áááí éj j ə ú fðé f əñéí áə" ááðì əé h á÷ áéð ÷əðéí ééé ó%ðóðì éðáé. Àì ì à í, áó j í ééá ...áúì əj éá, h əð áí j ááí áə j à ðá...éí í áé ó í éééí ð áðááéúí ááí áéáú<ú ì àðáðéáéú h əì éí əðàçéí éí áéé ñí áñéééáñú áə ó í éééí ð ááðéáéééj éí é ñáóéáì ááéá áéééí áə ó í éééí ðó í %j ðéí ééì əñé f÷fí áàhà ì f h f í áéð óéàì əð ...ñóðóðì èðáéð. H əì éí á%áð f í áéáéáéú ó fñóñéj j əðéəðé h áááúí áà áéçéì óééí éí ...éj ááà áéì é ðəñəáá f ð j áðááà áééé f əé áéð əñéð j í ó áóð. Əðéá əééóááñúí áà ...éééá ÷áðáí ì əðí éəð ú fðé áéééí éí ó í í áðéé ñéñáì éí é ðáì áhóéáá ááə áééì əáéj éí áəí fəááé áðáóí áí ó í éá áééì əé óó í éñéj áñúí ú ááó j à áééì éð. Éáðááðéú í áhì ó áó í "Áéááí" ú èñə j á...áí ə áéì é

Ç "i ò ÷îõ ààòèààúí,
Jóì òàèàð ñ ðò àà<èàð,

È%í éfí ñ í ò ð ò j f j f ð ð".) (AA, I, 110)

Áóð'áí ááí ì òí é ð ó j < ó í í èàðáà ÷îõ èó ñèàðèàð ... òèðèè èòáèð (AA, I, 63, 104, 110 á ñ. á è.). Áàñèì Áòàèàj ð á† á í ... òèðèè í ñèàðèàðúí, %ðí èè ðèí, è èàì èàðúí èñ ðèj j òèí è ð †fí áòì j eá (29).

7. Ì òí é ðèí ò "èèèè.

Ì .Èàðáàðèù òfðè ä äè ì òí é ðèí è ð á† j ò ð†fí áàèá, íðèèí àè ì òí é èñ òfðè äèèí ä ñàòèàj úá. Ò ð†fí ä í èàá í èàðáà í, ì òí é ðè èçà" áàèá. Áó èçà"èàð ÷îõ "èèáà èí í èðáò á j ú<†àì ò "èèè í fí óí ñè ñàj úèá áèè ð. Ì .Èàðáàðèù í èçà" ù %çfí ä áèð í á÷ ò "èèè èñòèáàì òèí è áèðè òáèðèð:

1) Í ì ì èí áòèá ò "èèè. Èàðáàðèù í òí é ðèí ðáí ð í ì ì èí áñèj àñúí ù ì f j j í è òáèðì ñè áóí á ò j < ó í ... èèð.

2) Óóí èñèí í áè ò "èèè. Èàðáàðèù í %ðí èè ðè òóí èñèí í áè áàòúì ááí ò áàèì áòì ñè áóí á àèá áàèè áèè ð. Ì ñ è í:

"Ñ%...fo ñfèfí ä

Áàzúí ä ààñúí áà" áàj èì èí èí áí èàì ù èá÷àèj èí è, áðòáèèè òáèj èí è, áàòáà ñ%çè , òóí èñèí í áè èáj òèj j òèí è èðèðáèj èí è áàj ä áàèð.

3) Ñèòóàðèá ò "èèè*. Ì .Èàðáàðèù ä äè ì òí é ðèí ...áð÷ èèèj èí ì f j j í áèð ñèòóáñèj àñúí ù "èí ñàí -èí ñàí", "èí ñàí -...áð÷ èèèè" ì f í àñèá òè ðè èí í òáèñòèí ä èòáð è í áèj èí è áèèì èòáèð.

Ì ñ è í, í, çí í í òáèñòá áàðèèì èò èí óí ðì àñèj áí ù ñí ñèàè èí í òáèñò èá÷èð ð è èçà" áàèð:

"Júèáí è í áf ...ðèñèí áèèì ñ,

Ò wè áí j í úí ...ðè òáð.

(Èèáí %ç j ðèñèí è áèèì ç,

Á ä áí j í ó í á j ðè áàj ð.)

Áó ñàá %çfí ä í èáí áèð òáj è áàòáàñúí ù áúí áj áí èèì ñ f÷fí ñ%øj è í ð" (AA, I, 127). Ì .Èàðáàðèù áà ò "èèè í fí óí è ðè (èçà"èàð) ÷îõ ç í ...èí áèð á áèð ÷îõ "áèèáðáà í ì òí éí %çfí ä í ... è í èí óí ðì àñèj áí ù fñò è j èð. Í í á ...%ð ä ... è † è í òðè ðá ì òí é ð 4 ñfóóí èó † áà èá áàðèèì èèáèð; áèðèí †èá ñèè òfðè† ì òí é, èèèí †èá Ì .Èàðáàðèù í ò ð†fí ñè, f÷fí †fá Ì .Èàðáàðèù í èçà" ù, á%ðáí fí †fá èñ ñèè ì òí éí ÷á<áàø áèè ó j < ó í èàòáàðúèì ùø ø èèè. Áèçèì ò áàèì áòáèj èì èç í øð (24) áóí èàðááí j áèí úç áèðèí †èí è á á%ðáí fí †fí f í ç ðá òóóð. Èèèí †è á f÷fí †fá í èñ j áðáúì ÷úø èèèá , á 'çè "áèèáðáà èñòèáà í èóí ì òááðð. Èèè f÷ ì òí áfóí "áèèáðáà áèð-áèðè èè òáì ó j < ó í èóá ò òèèè áòì èð á j á ó j < ó í ... èí áèj èì áàì èàð áà áàðáàð. Ááè " ññàñ ì áàì ù èèè í èàðáà Óáèèá Ñ èá Óí †á j áá ì fòá" èá áòì èòáèð. Á 'ç í Ì .Èàðáàðèù ì òí éí ñàì áí òèè í áðáàèèá à † ð... ñèí èí ñí í ó í †ó í èèè ñèí áí ì èò í í ó óçáá á áèòèá í èí áj áí áèð èí í òáèñòá áj áúí èàòáàðúì ùø, á 'ç í èñ %ðí j è ÷îõ áàð á

éííéðáó ÷ááð j ... ðeðí eðáeð. Ì ñ é í:

"Áuç áeðe éfð oí

Áúñðáá áeðe j áðúoí à"

%ðí j éíe ááe eçà ááeð: "Áó oáááí eáðááí (Ááðáóáíeé ð í ç ðá úóúóéóð – Á.Ó.) áeð áuçúí ... ðá é ...á† ñe Ñóeóáí Ì ñ'óáó áj à<új eá oí oóí áðáá j uóáú<ú f÷fí oáááí eueáðúí Ñóeóáí Ì ñ'óá áááúí áà ñ%j é áeéé ðe ñáááúð" (ÁÁ, I, 474). Ì .Éàðááðeú ÷íó ...fí áí eé, áó %ðí j è Éàðááðááí oí'í eájúá á ñ%j é j íe ðeí eçà úíú áà í eáó<ó eéí è ñáðeájúá. Áí ì à, ò áeé eé, áó ðeí eé ááj eí è ð ò e† á eéáe oí eð ñáí áí ðeé ñóðóeúóóóí á, ááñeðeðeí ðeá oáðáeúáðeí ...%ð ááj eé, ì á íðááí áðeé ì oí oóí eñej áñúí á á éí ì ì oí eéáðeá ñóáðáñúí á ...%ð oí eááðñáeé ðeí eéáeð; í í oí eóé í í áðááeú áðí í eéí ááeñóeé á oí eééí ð áðááeúí á á ðáá ðáeð. Ááj eí è ð fç ðeí á áó ðeí eé ø ð è ð oáeá áðeí í eí ...ej áñúí ááí ááj í ááeáí uð á í í ááí í j áí á eá÷í eð.

Ì .Éàðááðeúí úí ì oíe ñeóóáñej áj à ...%ð eçà áðí ñe í eáóá†à ì áðááeú áeð ì ñ é áeð. ×fí eé áó ðeí eé eçà eáð ì oí eí eóáð áe ò áe ðeí eí áfç...fí áej ì ðe í áeðeéí ñe eé ì fí éfí áfð. „%ðfí fð Ì .Éàðááðeú áááeááðeúá í ðí áeáí è eé fç e gáej eí á í ðfð e† ì oí e ð á† ðáí áj áúí eú<úeé ááðí è f÷fí Tj 0 Tc (c) 0 Tj 0 Tc (d) 06 Tc (d) Tj 0 06 Tc (a) Tj 0 Tc (e) Tj 132 Tj 0 03168 Tc (a) Tj 0 1 Tj 0 Tc (a) Tj 0 Tc (a) Tj 0 08376 Tj 0 Tc (u) Tj 10416 1.0.12 Tc.

E() T1Tj 2jj D -0.D() Tj 042978 -0I2() T1Tj 2jj D -0.12 T183"978 -06.66 Tc-0(8() T1Tj 29

Dado Qarqud • 2002/IV

" "

" " "

" " " !

"

"

"

"

"

"

"

"

#

#

